

โลกการเมืองจนถึงยุคโลกาภิวัตน์: วิวาทะว่าด้วยการพัฒนา กับประชาธิปไตย

นฤมิตร สอดสุข*

ทุกสังคมหรือทุกประเทศในโลกย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา โดยบ้างก็อาจเปลี่ยนไปทางเสื่อมกระทั่งล่มสลายไป บ้างก็ปรับเปลี่ยนพัฒนาไปในทางสร้างสรรค์ดีขึ้น แต่โดยทั่วไปแล้วประเทศทั้งหลายต่างล้วนปรับเปลี่ยนไปในทางเจริญและทางเสื่อมคละเคล้ากันไป ปัญหาที่เพียงว่าเปลี่ยนไปในทิศทางใดมากกว่ากัน ระหว่างผลดีต่อการพัฒนาระยะสั้น หรือต่อการพัฒนาในระยะยาวแบบยั่งยืนหรือไม่ เพียงใด ต่อประเด็นเรื่องการพัฒนา นั้น การพัฒนาทางการเมืองนับว่ามีส่วนอย่างสำคัญในระดับรากฐานทีเดียว ในอันที่จะช่วยส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในมิติด้านอื่น ๆ บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือสังคมวัฒนธรรมก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประ-

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เดินสำคัญเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนากับประชาธิปไตยนั้น นับว่าได้ก่อให้เกิดวิวาทะต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนานมากตราบจนถึงยุคโลกาภิวัตน์แห่งโลกไร้พรมแดนในปัจจุบัน ในที่นี้จะแบ่งพิจารณาเป็น 3 ประการคือ 1) การเปลี่ยนแปลง (Change) 2) การพัฒนา (Development) และ 3) การพัฒนาทางการเมือง (Political Development) และ 4) สรุป

1. การเปลี่ยนแปลง

รัฐหรือสังคมในมิติหนึ่งก็อาจเปรียบได้กับมนุษย์ นั่นคือในขณะที่คนเรามีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย หรือกล่าวโดยละเอียดเชิงเปรียบเทียบกับรัฐก็คือ เกิด เติบโต บรรลุวุฒิภาวะ เสื่อมและสลายในที่สุด รัฐก็เช่นกันย่อมจะมีการพัฒนาแบบวิวัฒนาการไปตามลำดับคล้ายมนุษย์ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี หากจะวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของรัฐกันแล้ว ก็อาจแบ่งประเภทสำนักคิดออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ระหว่างพวกที่มองการเปลี่ยนแปลงไปในทางสร้างสรรค์ กับพวกที่มองไปในทางทำลายหรือความเสื่อม สำหรับกลุ่มแรกต่างเชื่อมั่นว่า การเปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดความก้าวหน้า การเจริญเติบโตและการพัฒนา นั่นคือการเปลี่ยนแปลงจะนำไปสู่การเพิ่มพูนวิชาความรู้ ความสามารถในการควบคุมบงการธรรมชาติ พร้อมทั้งสามารถยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนเราให้ดีขึ้นได้ ทศณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอยู่ในปรัชญาความคิดของนักปราชญ์หลายท่าน อาทิ เซอร์ ไอแซก นิวตัน (Sir Isaac Newton—พ.ศ. 2185-2270) อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant—พ.ศ. 2267-2347) และชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin—พ.ศ. 2352-2425) แนวคิดกลุ่มแรกนี้มักเป็นของพวกที่เชื่อมั่นและเห็นในคุณประโยชน์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหลักนั่นเอง

ส่วนนักคิดอีกกลุ่มหนึ่งกลับเป็นไปในทางตรงกันข้ามว่า การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนามีแนวโน้มไปในทางลบ ด้วยเหตุที่เชื่อว่าจะนำไปสู่ความเสื่อมเป็นหลัก ดังนั้น คนกลุ่มนี้จึงมองว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งอันไม่พึงปรารถนา ดังเช่นทัศนะของเพลโต (Plato—C428-347 B.C) ของ ซ้าค รูสโซ (Jean Jacques Rousseau—พ.ศ. 2255-2321) และซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund

Freud—พ.ศ. 2399-2482) ต่างอยู่ในกลุ่มที่เห็นต่างออกไปว่า การที่มนุษย์นำเอาความรู้หรืออารยธรรมที่ค้นพบเข้าไปควบคุมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งปวงนั้น ผลสุดท้ายแล้วมนุษย์จะต้องพบกันความสูญเสียไม่ว่าจะเป็นความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ความดีงาม หรือความสุขที่ปรารถนาในชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นยังจะก่อให้เกิดผลร้ายและการทำลายล้างตามมา

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาความก้าวหน้าทางวัตถุในตัวของมันเองเป็นผลให้ศีลธรรมและจิตวิญญาณของมนุษย์ต้องเสื่อมถอยลง นั่นคือ ในขณะที่คนเราพยายามจะแสวงหาผลผลิตด้านอาหารและวัตถุลินค่านั้น มนุษย์ไม่สามารถจะแยกห่างไปจากการพัฒนาเทคโนโลยีในทางทำลาย อาทิ ประเภทอาวุธและสารเคมีเป็นพิษไปได้ ซึ่งนั่นย่อมเท่ากับเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมพร้อมทั้งวงจรของสิ่งมีชีวิตรวมทั้งมนุษย์เองด้วย ดังผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งเมื่อนำความก้าวหน้าสู่สภาวะกลายมาสู่มนุษย์นั้น แต่การผลิตสินค้าด้วยเครื่องจักรและพลังงานก็มีส่วนทำลายสภาวะแวดล้อม เหมือนเช่นที่การปฏิบัติเขียวได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จากการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงประเภทสารเคมีนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงล่าสุดในด้านพันธุวิศวกรรม (Genetics Engineering) ด้วยการตัดต่อยีนส์เพื่อสร้างสิ่งมีชีวิตที่มีการติดต่อทางพันธุกรรม ที่เรียกกันสั้น ๆ ว่าจีเอ็มโอ (Genetically Modified Organism—GMO.) ก็เช่นกัน ก็กำลังถูกต่อต้านอย่างกว้างขวางว่าจะก่อให้เกิดการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผู้บริโภคได้ในระยะยาว จากประสบการณ์ในอดีตของมนุษย์ นับเป็นบทเรียนให้คนเราจำนวนมากเริ่มตระหนักร่วมกันว่า ทั้งการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา ต่างล้วนมีผลต่อการเพิ่มและลดคุณภาพชีวิตของเราไปพร้อมกัน กระนั้น คนส่วนมากก็ยังต่างพากันยอมรับว่า มนุษย์ต้องยอมเผชิญกับปัญหาและภัยอันตรายซึ่งรุนแรงขึ้นควบคู่ไปกับชีวิตที่เจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ก็เพื่อจะสามารถเสวยสุขทางวัตถุได้ต่อไปนั่นเอง

2. การพัฒนา

ความหมายของการพัฒนาส่วนหนึ่งหมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้วย เพียงแต่มักเน้นกันไปที่การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือความทันสมัย (Modernization) ตลอดจนการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ ให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น โดยทั่วไปแล้ว แบบแผนการพัฒนาตามแบบโลกตะวันตกมักได้รับการยอมรับ และมีอิทธิพลครอบงำประเทศต่าง ๆ ไปทั่วโลก อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันต่อมาถึงผลลัพธ์ที่ตามมาว่า หลังจากประเทศกำลังพัฒนาเดินตามแนวทางดังกล่าวกลับตกอยู่ในสภาพ “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” กล่าวคือ มีการพัฒนาแต่ทางวัตถุแต่ไม่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนให้ดีขึ้นได้จริงอย่างทั่วถึงเป็นธรรม ในที่นี้จะพิจารณาเรื่องการพัฒนาเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ 1) ลักษณะของระบบสังคมพัฒนา (Characteristics of Developed Social System) 2) กระบวนการของการพัฒนา (Developmental Process) 3) พลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจ (The Dynamics of Economic Development)

ก. ลักษณะของระบบสังคมพัฒนา องค์ประกอบสำคัญของสังคมที่พัฒนาแล้วอาจวิเคราะห์ได้จากหลายปัจจัย ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมทั้งด้านบุคคล มีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งเห็นว่าปัจจัยที่พึงมีของสังคมที่พัฒนาควรประกอบด้วยมิติด้านองค์กร (Organizational Dimension) ด้านเทคโนโลยี (Technological Dimension) และด้านทัศนคติ (Attitudinal Dimension)

มิติด้านองค์กรของสังคมพัฒนาหมายถึงสังคมที่มีการเน้นบทบาทและโครงสร้างของกลุ่มองค์กรและสังคมในลักษณะที่มีการจำแนกประเภทไปตามความชำนาญเฉพาะ โดยเปลี่ยนให้ดำเนินการอย่างเป็นอิสระและมีการแยกแยะงานออกจากกันอย่างชัดเจน สำหรับมิติด้านเทคโนโลยีจะหมายถึงการใช้กลไกต่าง ๆ ที่มนุษย์สรรค์สร้างขึ้นอย่างทันสมัยและซับซ้อนเพิ่มขึ้น ในอันที่จะควบคุมสภาพแวดล้อมและการผลิตสินค้าและบริการ ส่วนมิติด้านทัศนคติ หมายถึงมีการยกระดับเรื่องความเชื่อทางการเมืองของประชาชนในเชิงคุณภาพ

มากขึ้น นั่นคือจะมีกระบวนการด้านการรับรู้ การเกิดความรู้สึกรู้สึกและการประเมินค่า ซึ่งโดยอาศัยหลักการของความรู้ ความมีเหตุมีผล การให้คุณค่าในทางโลกและการเป็นตัวของตัวเองเพิ่มสูงขึ้น

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบองค์ประกอบของการพัฒนาดังกล่าวแล้ว พบว่าประเทศที่พัฒนาแล้วรวมทั้งประเทศกำลังพัฒนามักจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยมีรากฐานความเชื่อที่ว่า การที่ประชาชนมีสินค้าและบริการบริโภคมากขึ้นจะช่วยให้มีชีวิตที่ดีกว่า มีความมั่นคงปลอดภัยและความสะดวกสบายเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ ประเทศต่าง ๆ จึงพากันมุ่งมั่นใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจ โดยที่มักจะเน้นความสำเร็จโดยดูจากเกณฑ์วัดบางส่วน เช่น อัตราผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (Gross National Product—GNP) อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือไม่กี่ดูที่รายได้ประชากรต่อหัว (Per Capita Income) เป็นต้น จริยอยู่ว่าดัชนีชี้วัดดังกล่าวสามารถสะท้อนภาพกว้างโดยรวมให้เห็นได้ในอัตราเฉลี่ย แต่ก็ต้องยอมรับว่าไม่อาจแสดงให้เห็นความจริงได้ทั้งหมด อาทิ อัตรารายได้ประชากรต่อหัวซึ่งคิดจากการนำรายได้ประชาชาติรายปีหารด้วยจำนวนประชากรรายปี ในทางปฏิบัติกลับไม่สามารถจะสะท้อนให้เห็นฐานะที่แท้จริงของประชากรในประเทศได้ทั้งหมดว่ามีคนรวยคนจนเป็นสัดส่วนต่างกันมากน้อยเท่าใด หรือมีช่องว่างมากน้อยเพียงใด

ด้วยเหตุปัจจัยที่มีอาการแทรกซ้อนข้างเคียงในแง่ลบจากการพัฒนาดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดและปฏิกิริยาต่อต้านขึ้นมา โดยเฉพาะสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมในนามของขบวนการคอมมิวนิสต์และขบวนการรัฐอิสลามเป็นอาทิ แม้มุมมองที่สอดคล้องกันของลัทธิทั้งสองก็คือความรู้สึกต่อต้านความเป็นตะวันตก ในฐานะที่มีอิทธิพลเข้าไปครอบงำประชาชนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทางผิดไฝวัตถุนิยมและปัจเจกชนนิยมเพิ่มขึ้นมาก ใช้แต่เท่านั้น ปัจจุบันยังได้เกิดกระแสต่อต้านการพัฒนาที่เน้นด้านความเจริญทางวัตถุกันเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเกิดเป็นขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมโยโย่เครือข่ายไปทั่ว เพราะนับวันธรรมชาติจะถูกทำลายและเกิดสภาวะมลพิษอย่างมาก อันเป็นผลจากการขยายตัวทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ดี แม้นมนุษย์ชาติจะเริ่มตระหนักในมหันตภัยของการพัฒนา

อย่างขาดการยั้งคิดก็ตาม เนื่องจากมองเห็นผลกระทบที่กำลังได้รับอย่างชัดเจน ดังเช่นที่ชาติมหาอำนาจต้องหาทางประชุมตกลงกันเพื่อควบคุมปริมาณการใช้พลังงานให้ลดลง เพื่อที่ว่าจะสามารถชะลอการทำลายชั้นโอโซน ตลอดจนป้องกันไม่ให้เกิดสภาวะโลกร้อนเพิ่มขึ้นไปอีก แต่ในโลกของความเป็นจริงกลับปรากฏว่า ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชนและประเทศร่ำรวยหรือยากจนก็ตาม ต่างก็ยังดิ้นรนชวนขยายพัฒนาในมิติต่าง ๆ กันอยู่ตลอดเวลาไปในทิศทางคล้ายคลึงกัน สภาพการณ์ดังกล่าวแม้มนุษย์จะได้ประโยชน์ ทว่าก็เป็นที่น่าหวั่นวิตกว่า หากปราศจากการระมัดระวังป้องกันอย่างเหมาะสมแล้ว ในระยะยาวอาจนำภัยพิบัติมาสู่มวลมนุษย์อย่างเลื่องไม่พ้น แนวโน้มของการพัฒนาดังกล่าวก็เช่น การขยายตัวของเมือง การเพิ่มศักยภาพการผลิต การขยายตัวด้านคมนาคม การศึกษา สุขภาพอนามัย เป็นต้น

ข. กระบวนการของการพัฒนา มีนักวิชาการสำนักต่าง ๆ พยายามจะอธิบายถึงขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะทันสมัยกันหลายลักษณะ รูปแบบที่ค่อนข้างจะเป็นที่รู้จักกันดีก็มีอาทิ จากแบบประเพณีไปสู่ภาวะทันสมัย จากพื้นบ้านไปสู่ความเป็นเมือง และจากพัฒนาน้อยไปสู่พัฒนามาก เป็นต้น สำหรับรูปแบบที่มีลักษณะซับซ้อนมากขึ้นก็เช่น การอธิบายกระบวนการของการพัฒนาสังคมตามลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งนำเสนอลำดับขั้นของการพัฒนาสังคมจากสมมติฐานที่ว่านายทุนข่มเหงเอารัดเอาเปรียบกรรมกร โดยแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอนคือ สังคมดั้งเดิม สังคมทาส สังคมศักดินา สังคมทุนนิยม สังคมสังคมนิยม และสังคมคอมมิวนิสต์อันเป็นผลผลิตของการปฏิวัติ ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถจัดปัญหาชนชั้นและการเอารัดเอาเปรียบให้หมดไป อย่างไรก็ตามก็มีแนวคิดทฤษฎีอื่น ๆ ที่เห็นต่างออกไป เช่นบ้างก็มองว่ากระบวนการของการพัฒนาเป็นผลจากการเผชิญหน้ากัน ระหว่างทัศนคติและค่านิยมดั้งเดิมกับสมัยใหม่ การปรับเปลี่ยนจากสังคมชนบทหรือสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม หรือการเปลี่ยนผ่านอำนาจการเมืองและสังคมจากผู้นำหัวเก่าไปสู่หัวสมัยใหม่ เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้ว การวิเคราะห์ถึงการพัฒนาในมิติขององค์กรและมิติของเทคโนโลยีมักทำกันในระดับมหภาค ส่วนมิติด้านทัศนคติมักทำกันในระดับ

จุลภาคหรือระดับปัจเจกบุคคล ต่อประเด็นดังกล่าว มีนักวิชาการได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของความเป็นคนทันสมัยในสังคมกำลังพัฒนาเอาไว้มากมาย โดยมีปัจจัยที่เป็นตัวแปรร่วมอยู่หลายประการ อาทิ อิงเคิลส์ อเล็กซ์ (Inkeles Alex) และเดวิด สมิท (David Smith) พบว่าประกอบด้วย การเป็นคนเปิดใจรับประสบการณ์ใหม่ ๆ การปรับเปลี่ยนสำนึกแห่งความมักัดจากรังสรรค์อำนาจเก่า เช่น บิดามารดา หรือผู้นำศาสนา ฯลฯ ไปยังบุคคลผู้เป็นตัวแทนของสถาบันสมัยใหม่ต่าง ๆ อาทิ ผู้นำรัฐบาลและรัฐสภา เป็นต้น ความเชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมากกว่าเชื่อเรื่องโชคละชะตา ความอยากให้มีการระดมทางสังคมเพื่อผู้คนและเด็ก ๆ ความเชื่อถือในเรื่องการวางแผนและการตรงต่อเวลา ความสนใจในเรื่องการเมืองท้องถิ่นและกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนความสนใจข่าวสารบ้านเมืองทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

เนื่องจากโลกยุคไร้พรมแดนปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ คลื่นคลายไปสู่การมีข่าวสาร วัฒนธรรมและเศรษฐกิจร่วมกันมากขึ้น การพัฒนาทางสังคมของประเทศส่วนใหญ่จึงมีแนวโน้มไปในทิศทางคล้าย ๆ กัน นั่นคือการเน้นด้านการศึกษา การเปิดรับสื่อมวลชนสมัยใหม่ ตลอดจนการทำงานในระบบอุตสาหกรรมหรือองค์กรราชการสมัยใหม่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็มิได้หมายความว่าทุกประเทศจะต้องมีแนวโน้มเช่นนั้นเสมอไป เพราะยังมีบางสังคมที่เลือกวิถีทางต่างออกไป โดยไม่เน้นไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตก ตัวอย่างก็มี อาทิ สังคมของรัฐอิสลามเช่นในอิหร่าน หรือสังคมคอมมิวนิสต์ดังเช่นในกรณีของเกาหลีเหนือ เป็นต้น

ต่อประเด็นที่ว่าเพราะเหตุใดบางประเทศจึงมีการพัฒนาสูงกว่าหรือต่ำกว่าบางประเทศนั้น มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่พยายามจะอธิบายโดยให้น้ำหนักกับปัจจัยด้านวัฒนธรรมเป็นหลัก อาทิเช่น แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เป็นต้น ประเด็นที่นักวิชาการพยายามจะอธิบายโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม ก็เช่นกรณีประเทศอินเดียกับจีนว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ที่สำคัญคืออินเดียมีอุปสรรคจากการแบ่งชั้นวรรณะ และจีนมีอุปสรรคจากการยึดมั่นประเพณีความเชื่อลัทธิขงจื๊อมากเกินไปเป็นสำคัญ ส่วนในทางตรงกันข้าม ปรากฏว่าวัฒนธรรมของญี่ปุ่นกลับช่วยส่งเสริมการพัฒนา เนื่องจากคนญี่ปุ่นยึดมั่นในจริยธรรมของ

การทำงานว่าทุกคนจะต้องทุ่มเททำงานด้วยความซื่อสัตย์และจริงใจ ทั้งนี้ก็เพื่อสามารถบรรลุผลในการพิทักษ์ปกป้องและสร้างชาติให้ใหญ่ล้นสืบไปนั่นเอง จากข้อสรุปดังกล่าวคงพอจะช่วยให้เห็นความสำคัญของปัจจัยทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาได้เป็นอย่างดี

ค. พลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจ ในแวดวงของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในโลกนั้น ล้วนแล้วแต่มีหน่วยหรือองค์กรต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ หรือในระดับที่เป็นผู้มีบทบาทหลักหรือบทบาทรอง ในระดับสำคัญก็เช่นรัฐบาล บริษัทขนาดใหญ่ หรือองค์กรทางการเงิน หรือธนาคารระหว่างประเทศ เป็นต้น ส่วนในระดับสำคัญรองลงมาก็เช่นธุรกิจขนาดกลางหรือขนาดย่อม คนงาน หรือผู้บริโภค เป็นต้น กิจกรรมสำคัญที่ทุกประเทศมุ่งปฏิบัติให้บรรลุผลในการพัฒนาเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน ก็ล้วนต่างมุ่งหวังให้ได้เปรียบเชิงการค้า นั่นคือสามารถส่งออกมากกว่าสั่งเข้าสินค้า ในการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติและรายได้ประชาชาติให้สูงขึ้นด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อนำมาใช้จ่ายสำหรับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นในทุกทาง

อย่างไรก็ตาม แม้ทุกประเทศจะมีจุดหมายคล้ายกัน ทว่าต่างก็เลือกปฏิบัติตามแนวคิดทฤษฎีหรือแบบแผนที่ตนเชื่อมั่น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่เน้นบทบาทของภาครัฐ (Statist Approach) กับแนวเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Approach) สำหรับกลุ่มแรกนั้นรัฐจะเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนระบบการผลิตและกระจายสินค้า ด้วยการลงทุนจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่าง ๆ อาทิ ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ พลังงานอื่น ๆ ฯลฯ พร้อมทั้งดำเนินนโยบายปกป้องทางการค้ามิให้ต่างชาติเข้ามาเป็นคู่แข่ง ไซ้แต่เท่านั้น รัฐบาลยังเข้าไปแทรกแซงการผลิตสินค้าที่มีความสำคัญต่อสวัสดิการและเสถียรภาพความมั่นคงของชาติอีกด้วย โดยอาจดำเนินการในรูปกิจการของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจที่ตั้งภาคเอกชนเข้าร่วมทุนบางส่วน นอกจากนั้น รัฐบาลยังมีนโยบายเน้นกระจายผลผลิตและบริการไปเพื่อให้ความช่วยเหลือกับผู้ยากไร้อีกด้วย ตัวอย่างของประเทศที่ใช้ระบบนี้มีอาทิ อินเดีย ไทย เม็กซิโก บราซิล พานามา เป็นต้น ส่วนใน

ประเทศคอมมิวนิสต์ก็ถือเป็นรูปการณ์แบบสุดขั้วของรัฐในลักษณะนี้ได้

สำหรับรัฐในแนวเสรีนิยมใหม่จะเน้นระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด โดยรัฐจะเข้าไปมีบทบาทอย่างจำกัด ด้วยเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของตลาดเสรี นอกจากนี้ รัฐบาลยังจะไม่เน้นการใช้จ่ายสาธารณะและพยายามจะไม่ออกกฎระเบียบไปควบคุมกิจการต่าง ๆ มากนัก ทว่าจ่มุ่งส่งเสริมให้เกิดการค้าเสรีและการลงทุนของต่างชาติเพิ่มขึ้น ปัจจุบันนี้มีประเทศต่าง ๆ นิยมใช้รูปแบบนี้จำนวนมาก ทั้งนี้รวมถึงประเทศที่เคยใช้รูปแบบแรกก็หันมาใช้รูปแบบนี้กันมากขึ้นด้วย

จากรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจโดยพื้นฐานทั้งสองรูปแบบดังกล่าว ทั้งแบบที่รัฐเข้าไปมีบทบาทมากกับแบบที่รัฐลดบทบาทลง ยังมียุทธศาสตร์การพัฒนาที่โดดเด่นเป็นที่นิยมกันอีก 2 ลักษณะในชั้นหลัง คือ 1) แนวแบบประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือแบบนิค (Newly Industrialized Countries Approach—NIC Way) และ 2) แนวแบบพึ่งพา (Dependency Approach)

(1) แนวแบบประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือแบบนิค นับเป็นลักษณะผสมระหว่างรูปแบบการพัฒนาแบบเน้นบทบาทภาครัฐกับแบบเสรีนิยมใหม่เข้าด้วยกัน การพัฒนาตามแบบนี้ถือว่าเป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานมาจากแบบแผนของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งก่อให้เกิดผลสำเร็จในการรักษาอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงไว้ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้โดยมียุทธศาสตร์พื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวม 3 ประการคือ

(ก) การเน้นตลาดส่งออกและบทบาทภาครัฐ ลักษณะเด่นของวิธินี้แบบนิคจะคล้ายเศรษฐกิจแบบการตลาด เนื่องจากเน้นแบบทุนนิยมที่รัฐบาลเข้าไปจำกัดควบคุมธุรกิจน้อย ทว่ารัฐกลับจะเข้าไปช่วยส่งเสริมอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับภาคการลงทุน รวมถึงการใช้นโยบายภาษี นโยบายการใช้จ่ายภาครัฐ ตลอดจนดำเนินนโยบายการส่งเสริมการส่งออกอีกด้วย

(ข) การตั้งเป้าด้านช่องทางการตลาด ยุทธศาสตร์ในข้อนี้กำหนดให้ภาครัฐและธุรกิจเอกชนร่วมมือกัน เพื่อการผลิตสินค้าซึ่งสามารถจะขายได้อย่างดีในตลาดต่างประเทศ ยุทธวิธีที่จะทำให้เป้าหมายดังกล่าวบรรลุผลก็คือ การผลิตสินค้าคุณภาพที่ทันสมัยขายในราคาถูกเพื่อแบ่งส่วนแบ่งจากตลาดให้ได้

จากนั้นเมื่อได้รับความนิยมจึงค่อยเพิ่มราคาและคุณภาพให้สูงขึ้นภายหลัง รวมทั้งค่อย ๆ เปลี่ยนประเภทสินค้าจากชนิดที่ผลิตแบบง่าย ๆ โดยใช้แรงงานเป็นหลัก จำพวกสินค้าสิ่งทอ รองเท้าหรือของเล่น ไปเป็นสินค้าที่ต้องใช้เทคโนโลยีในการผลิตสูงขึ้น อาทิ อุตสาหกรรมต่อเรือ รถยนต์และเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันแม้รัฐบาลจะใช้นโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ แต่ก็จะเน้นใช้นโยบายภาษีและอื่น ๆ เพื่อปกป้องผู้ผลิตจากสินค้าสิ่งเข้เข้าอื่น ๆ ควบคู่กันไปด้วย

(ค) การสนับสนุนภาคเกษตรกรรม ด้วยเหตุที่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่มักมีพื้นฐานเป็นประเทศเกษตรกรรม ดังนั้น รัฐบาลส่วนใหญ่จึงมักสนับสนุนให้มีการผลิตอาหารภายในประเทศให้มีประสิทธิภาพ เพื่อสนองตอบต่อการบริโภคตลอดจนการส่งออก หรือเป็นวัตถุดิบสำหรับป้อนภาคอุตสาหกรรมการเกษตร รัฐบาลของประเทศนี้จึงนิยมใช้นโยบายกระจายที่ดินให้กับชาวนาย่อยยอที่ไร้ที่ทำกิน ให้เงินอุดหนุนผลผลิตด้านอาหารที่ผลิตภายในประเทศ ตลอดจนใช้นโยบายเก็บภาษีศุลกากรสินค้าเข้าประเภทอาหารในอัตราสูง ในด้านการใช้มาตรการทางเศรษฐกิจนั้น รัฐบาลของประเทศอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหลายยังมักใช้นโยบายจัดเก็บภาษีและภาษีศุลกากรในอัตราสูง เพื่อเป็นมาตรการควบคุมมิให้ประชาชนมุ่งบริโภคมากเกินไป สำหรับผลประโยชน์หรือกำไรที่ได้รับนั้น นอกจากรัฐจะกำหนดหลักการในการแบ่งสรรปันส่วนระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อันประกอบด้วย บริษัทข้ามชาติ ธุรกิจระดับชาติและรัฐแล้ว ปกติรัฐก็จะนำรายได้ดังกล่าวไปลงทุนต่อไปด้วยการประสานกับธุรกิจเอกชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจให้ขยายตัวต่อไป โดยเฉพาะในด้านการคลัง การคมนาคมและการพาณิชย์เป็นหลัก จากยุทธศาสตร์และมาตรการในการประสานร่วมมือระหว่างภาครัฐกับธุรกิจเอกชนดังกล่าว นับเป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ประเทศนี้ทั้งหลายประสบความสำเร็จในการแข่งขันระดับนานาชาติได้เป็นอย่างดี

สำหรับการใช้มาตรการทางการเมืองนั้น รัฐบาลของประเทศนี้จะพยายามรักษาเสถียรภาพและความมั่นคง ในอันที่จะช่วยเสริมมาตรการทางเศรษฐกิจให้บรรลุผล ด้วยการจำกัดควบคุมสิทธิเสรีภาพทางการเมืองให้อยู่ใน

ขอบเขต กลุ่มชนที่ถูกคุมเข้มมากที่สุดก็คือบรรดาสภาพแรงงานหรือกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ทั้งหลาย เนื่องจากรัฐบาลต้องพยายามป้องกันมิให้เกิดการนัดหยุดงานประท้วง และต้องการควบคุมอัตราค่าจ้างแรงงานไม่ให้สูงเกินไป อันจะก่อผลกระทบต่อธุรกิจการลงทุนของต่างชาติและเสียบรรยากาศการลงทุน ส่วนในแง่นโยบายของรัฐต่อชนในชาตินั้น ประเทศนี้ก็มักจะเน้นการลงทุนด้านการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพของประชากร ซึ่งเป็นประโยชน์ในระยะยาวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งในด้านการใช้จ่ายเพื่อประชาชนจะได้รับประโยชน์จากภาคสินค้าและบริการเพิ่มขึ้นด้วย ต่อมาภายหลัง เมื่อประเทศนี้ค่อนข้างจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ และค่อนข้างจะมีเสถียรภาพทางการเมืองมากขึ้นแล้ว ต่างก็ค่อย ๆ ผ่อนคลายมาตรการเข้มงวดทางการเมืองลง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมและเคลื่อนไหวทางการเมืองได้เพิ่มขึ้น และมีโอกาสที่จะบริโภคสินค้าได้อย่างหลากหลายมากขึ้นด้วย

บรรดาประเทศอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหลายล้วนอยู่ในทวีปเอเชียแทบทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่ญี่ปุ่นซึ่งต่อมาประสบความสำเร็จเป็นประเทศอุตสาหกรรมเต็มตัว ส่วนประเทศอื่น ๆ ก็มีเกาหลีใต้ ไต้หวันฮ่องกง สิงคโปร์ และถือกันว่ามาเลเซียและไทยก็พัฒนาก้าวหน้าในทิศทางสู่ความเป็นนิคมเช่นกัน ส่วนประเทศโลกที่สามอื่น ๆ ที่เดินตามแนวทางเดียวกันนี้ก็มีเช่น เม็กซิโก บราซิล อินเดีย เป็นต้น สำหรับในช่วงระยะแรก ๆ ถือกันว่าประเทศนี้เอเชียประสบความสำเร็จมากกว่าประเทศอื่น ๆ เนื่องจากไม่ประสบปัญหาความแตกต่างเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง และภาคเมืองกับชนบทมากนัก ขณะเดียวกันก็ถือว่าไม่ต้องพึ่งพาทุนบริษัทหรือตลาดต่างชาติมากนัก

อย่างไรก็ตาม แม้ต่างมองกันว่าประเทศนี้เอเชียได้เปรียบกว่าประเทศอื่น ๆ อยู่ก็ตาม แต่แล้วก็เกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียขึ้นในกลุ่มประเทศนี้จนได้ โดยเริ่มต้นที่ประเทศไทยและลุกลามต่อไปยังประเทศอื่น ๆ ในเอเชียและโลกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นเกาหลีใต้ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฮ่องกง ไต้หวัน จนแม้กระทั่งญี่ปุ่น และต่อเนื่องไปยังรัสเซียและประเทศลาตินอเมริกาบางประเทศ การที่เศรษฐกิจไทยพึ่งพาเงินทุนจากต่างชาติมากเกินไป ด้วยการนำเงินที่กู้ยืมจากต่างประเทศไปลงทุนในธุรกิจที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมาก

และถูกบรรดาบรรษัทจัดการกองทุนหรือเฮดจ์ฟันด์ (Hedge Funds) ทั้งหลายทิ้งกำไรโดยการโจมตีค่าเงินบาท โดยเฉพาะภาคอสังหาริมทรัพย์ ต่อมาเมื่อประสบปัญหาการส่งออกเพราะสู้คู่แข่งรายใหม่ ๆ ที่มีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าไม่ได้เป็นผลประกอบกันให้ต่างชาติขาดความเชื่อถือจึงเกิดปัญหาเงินทุนไหลออกจำนวนมาก แม้รัฐบาลจะพยายามปกป้องก็กระทำไม่สำเร็จ จึงต้องสูญเสียเงินทุนสำรองไปเป็นจำนวนมาก และจำต้องลดค่าเงินบาทในท้ายที่สุด ความล่มสลายทางเศรษฐกิจอย่างเป็นลูกโซ่ของประเทศนิวกินีเอเซียดังกล่าว ทำให้เกิดการวิเคราะห์เพื่อเป็นบทเรียนกันต่อมาว่า วิถีนิวกินีเอเซียไม่อาจถือเป็นต้นแบบของความสำเร็จได้โดยดูกันอย่างผิวเผินอีกต่อไป

(2) แนวแบบพึ่งพา ถือเป็นแนวคิดวิเคราะห์ตามทฤษฎีระบบโลกซึ่งมองว่า ประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาต่างพึ่งพาการพัฒนาจากประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้วเป็นหลัก โดยถือเป็นความสืบเนื่องมาแต่ยุคจักรวรรดินิยมในอดีต แม้ต่อมาประเทศด้อยพัฒนามิได้เป็นโลกที่สามต่างได้รับเอกราชแล้วก็ตาม แนวทฤษฎีพึ่งพาที่วิพากษ์วิจารณ์ว่าล้วนยังไม่สามารถสลัดพ้นจากอิทธิพลมหาอำนาจตะวันตกไปได้ จริงอยู่ว่า ประเทศด้อยจักรวรรดินิยมจะมีได้เข้าไปครอบงำเหนืออธิปไตยเช่นเคย เนื่องจากการถอนทหารและฝ่ายปกครอง เช่น ตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ออกไป ทว่าก็ได้หมายความว่าละเมิดอธิปไตยอย่างสิ้นเชิง อาทิ ในทางการทหารก็ยังคงมีการทำสัญญาข้อตกลงในการคงฐานทัพเอาไว้ โดยเฉพาะในจุดที่ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ เช่นกรณีฐานทัพอเมริกันในเกาหลีใต้ ฟิลิปปินส์และไต้หวันในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น ส่วนในทางการเมืองก็ยังคงมีการคงไว้และขยายความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน ทั้งนี้โดยควบคู่กับการร่วมมือช่วยเหลือและติดต่อค้าขายกันภายใต้ระบบทุนนิยมโลกต่อไป ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ประเทศมหาอำนาจสามารถครอบงำ และความคุมสภาพเศรษฐกิจการเมืองเหนือประเทศกำลังพัฒนาไว้ได้ค่อนข้างเบ็ดเสร็จ โดยเฉพาะในแง่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถกักตวงผลกำไรได้เต็มที่เนื่องจากควบคุมได้ทั้งด้านทุน ตลาดและราคา รวมทั้งเทคโนโลยีการผลิต

แนวทฤษฎีพึ่งพายังพยายามอธิบายให้เห็นความเชื่อมโยงของสายโซ่

ยุทธศาสตร์ของการพึ่งพาในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกไว้ต่อไปอีกว่า เป็นความโยงโยถึงกันใน 3 ระดับ คือ ประเทศมหาอำนาจในฐานะที่เป็นศูนย์กลาง (Core) อาทิ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น สหภาพยุโรป ฯลฯ ประเทศพัฒนาแล้วระดับกลางในฐานะที่เป็นกึ่งรอบนอก (Semi-Periphery) อาทิ เม็กซิโก บราซิล ใต้หวัน ฯลฯ กับประเทศกำลังพัฒนาในฐานะที่เป็นรอบนอก (Periphery) อาทิ อุกันดา กัมพูชา ลาว ฯลฯ

ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันจะเป็นในลักษณะความได้เปรียบเสียเปรียบกัน โดยที่ส่วนศูนย์กลางของรัฐทุนนิยมจะได้รับประโยชน์สูงสุด องค์ประกอบสำคัญของส่วนนี้จะประกอบไปด้วยบริษัทและสถาบันการเงินขนาดใหญ่ทุนหนึ่งหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่จะมีอิทธิพลมาก เช่น บริษัท เจเนอรัล มอเตอร์ส (General Motors) ของสหรัฐอเมริกา มัตสึชิตะ (Matsushita) ของญี่ปุ่น และซีเมนส์ (Siemens) ของเยอรมนี เป็นต้น ส่วนที่นับว่าเสียประโยชน์มากที่สุดก็คือส่วนรอบนอกของประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา ซึ่งจะถูกเอารัดเอาเปรียบอีกทอดหนึ่งจากประเทศกึ่งรอบนอกในลักษณะไล่เบียดกันเป็นทอด ๆ หากจะเปรียบอีกแง่หนึ่งก็เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท ประเทศรอบนอกที่เสมือนเป็นหมู่บ้านในชนบท นอกจากจะถูกเอารัดเอาเปรียบโดยกลไกทางเศรษฐกิจในระดับชาติและระดับข้ามชาติแล้ว ก็ยังถูกเอารัดเอาเปรียบโดยกลไกทางเศรษฐกิจในส่วนภูมิภาค หรือในระดับท้องถิ่น ด้วยกันเองอีกด้วย

รูปแบบความสัมพันธ์ที่ประเทศรอบนอกเป็นเบี้ยล่างจึงปรากฏออกมาจากเงื่อนไขที่ว่า ในขณะที่ประเทศพัฒนาเป็นเจ้าของทุนและเทคโนโลยี แต่ประเทศกำลังพัฒนาเป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบและแรงงานราคาถูก อย่างไรก็ตาม ก็เกิดมีการพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นในบรรดาประเทศกำลังพัฒนาบ้างในบางกลุ่ม ทว่า ก็มักเป็นประโยชน์กับกลุ่มชนชั้นนำบางกลุ่มมากกว่า โดยเฉพาะมักเกิดขึ้นในประเทศที่ปกครองโดยระบบทหารหรือระบบราชการ เช่น เกาหลีใต้ ไทย บราซิล เป็นต้น กลุ่มคนที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกันตามลำดับมักประกอบด้วย บริษัท ข้ามชาติ นายทุนชาติและกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองเป็นหลัก ขณะที่ประชากรส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพที่เรียกว่า “โง่ จน เจ็บ” ต่อไป

อย่างไรก็ดี ก็ได้มีนักวิชาการออกมาวิจารณ์ตอบโต้แนวคิดทฤษฎีของสำนักพึ่งพาเช่นกันในทำนองที่ว่าเป็นการมองที่ไม่ละเอียดลออเท่าใดนักในการให้น้ำหนักไปที่ประเทศศูนย์กลางมากเกินไป ข้อโต้แย้งสำคัญขึ้นไปในประเด็นที่ว่า น่าจะยังมีปัจจัยอื่น ๆ อันเป็นที่มาของการด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ควรคำนึงถึงอีกมาก อาทิเช่น ปัญหาภายในอันเนื่องมาจากการทุจริตประพฤติดมิชอบของข้าราชการและนักการเมือง การขาดเอกภาพของชนในชาติ การมีประชากรมากเกินไป เป็นต้น หรือแม้แต่มีการยกประเด็นความสำเร็จของกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียขึ้นมาโต้แย้งว่า อาจเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมบางประการที่เอื้อต่อการพัฒนา ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ในทวีปอาฟริกาและละตินอเมริกาไม่มีก็อาจเป็นได้ ต่อประเด็นดังกล่าว ดูเหมือนว่าผลลัพธ์จากวิกฤติเศรษฐกิจในเอเชียที่เกิดขึ้น คงจะเป็นคำตอบให้กับข้อวิเคราะห์ดังกล่าวไปได้ในระดับหนึ่งแล้ว

ข้อโต้แย้งเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในชั้นหลังต่อทฤษฎีพึ่งพามีอีกว่า ตัวเลขอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนา ในระยะหลังกลับสูงกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วเสียอีก โดยเฉพาะนับแต่ประมาณช่วงกลางทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา ในระดับเปรียบเทียบประมาณ 5 : 1 อย่างไรก็ตาม ข้อโต้แย้งดังกล่าวดูเหมือนจะเป็นภาพลวงตามากกว่า เนื่องจากการเปรียบเทียบอัตราการเติบโตที่ตั้งอยู่บนฐานที่ต่างกัน นั่นคือ ประเทศพัฒนาแล้วมีภาคเศรษฐกิจที่ใหญ่โตกว่ากันมากจนไม่อาจนำมาเทียบกันได้ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีข้อเท็จจริงต่อไปอีกด้วยว่า ผลของการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาดังกล่าวยังมักตกอยู่กับกลุ่มชนชั้นนำจำนวนน้อยอีกด้วย นั่นคือ มีข้อเท็จจริงทางสถิติในรอบประมาณกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมาว่า รายได้ระหว่างคนร่ำรวยที่สุด 20% ต่างจากคนยากจนที่สุด 20% ถึงราว 60 : 1 ที่เดียว

ประเด็นถกเถียงระหว่างแนวคิดทฤษฎีพึ่งพาและการโต้แย้งนับว่ายังคงดำรงอยู่ต่อไปในอีกหลายแง่มุม เช่น ประเด็นที่ว่า การพึ่งพาทุนต่างชาติเป็นบ่อเกิดของความไม่เสมอภาคเป็นธรรมในประเทศกำลังพัฒนาใช่หรือไม่ หรือว่าการพัฒนาไปตามวิถียุทธนิยมได้ช่วยยกระดับให้เกิดชนชั้นกลางมากขึ้น กระทั่งกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยเสรีได้จริงหรือไม่ เหล่านี้นับเป็น

ตัวอย่างคำถามเชิงวิชาการที่พึงพิจารณาหาคำตอบเพื่อนำไปใช้ประโยชน์กันต่อไป

3. การพัฒนาทางการเมือง

ประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศพัฒนาแล้วมักมีองค์ประกอบบางประการที่ถือเป็นเกณฑ์ซึ่งวัดร่วมกัน ที่สำคัญคือมีการพัฒนาเป็นเมือง ประชากรมีการศึกษา สังคมมีพลภาพสูง มีความสลับซับซ้อน มีการจ้างงานตามความชำนาญเฉพาะ นอกจากนั้น การพัฒนายังจะต้องครอบคลุมในมิติสำคัญต่าง ๆ พร้อมกันไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหรือด้านภูมิปัญญาต่าง ๆ ในที่นี้จะเน้นกล่าวถึงด้านการพัฒนาทางการเมืองเป็นสำคัญ โดยแบ่งพิจารณาเป็น 5 ประเด็นคือ 1) ลักษณะของการพัฒนาทางการเมือง (Characteristics of Political Development) 2) กระบวนการของการพัฒนาทางการเมือง (The Process of Political Development) 3) การสร้างสถาบันทางการเมืองกับความเสื่อมทางการเมือง (Political Institutionalization and Political Decay) 4) การพัฒนาทางการเมืองกับความเป็นประชาธิปไตย (Political Development as Democratization) 5) วัฒนธรรมทางการเมืองกับความมั่นคงของประชาธิปไตย (Political Culture and the Stability of Democracy)

ก. ลักษณะของการพัฒนาทางการเมือง ในการศึกษาเรื่องการพัฒนาทางการเมืองนั้น มีผู้ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้ต่าง ๆ กัน เช่น บ้างก็ถือว่าหมายถึงการมีการบังคับใช้กฎหมาย มีการเลือกตั้งที่มีความบริสุทธิ์ยุติธรรม หรือมีสถาบันตัวแทนของประชาชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ลักษณะของการพัฒนาทางการเมืองซึ่งเป็นที่ยอมรับกันมาอย่างต่อเนื่องมักมีองค์ประกอบดังนี้

(1) การเน้นศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐบาลกลาง ระบบการเมืองสมัยใหม่ที่ดีถือว่าพัฒนาแล้ว มักมีแนวโน้มที่จะรวมศูนย์อำนาจและหน้าที่เกือบทั้งหมดไว้ที่ระบบการปกครองส่วนกลางระดับรัฐเป็นหลัก โดยที่ประชาชนก็จะยอมรับว่าเป็นพันธกิจของรัฐที่จะเป็นฝ่ายกำหนดนโยบายสาธารณะ พร้อมทั้งถือเป็นพันธะความรับผิดชอบของประชาชนที่จะต้องยอมรับอำนาจหน้าที่ดังกล่าวด้วย สภาพ

การณดังกล่าวถือว่าได้เกิดรูปลักษณะการปกครองที่เป็นไปตามแบบแผนของกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งตั้งมั่นขึ้นแล้ว

(2) การมีองค์กรทางการเมืองตามแบบสมัยใหม่ สังคมที่ได้ชื่อว่าการพัฒนาทางการเมืองยังจะต้องมีโครงสร้างหรือองค์กรทางการเมืองที่มีความชำนาญเฉพาะ ในอันที่จะสามารถสนองตอบภารกิจสำคัญของหน้าที่ทางการเมืองให้บรรลุผลอย่างทั่วถึง ดังนั้น สภาพของสังคมดังกล่าวจึงย่อมมีความสลับซับซ้อน และประกอบไปด้วยสถาบันทางการเมืองสำคัญ ๆ อันได้แก่ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง ตลอดจนสื่อมวลชน โดยต่างมักยึดมั่นในหลักการแห่งความเป็นเหตุเป็นผลและควมมีประสิทธิภาพเป็นเครื่องกำกับ

(3) การมีพฤติกรรมทางการเมืองตามแบบสมัยใหม่ พลเมืองของประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองมักจะมีการพัฒนาตนเอง กระทั่งเกิดความรู้สึกจงรักภักดีและเกื้อกูลต่อระบบการเมืองของรัฐเหนือกว่าความผูกพันที่มีให้กับกลุ่มเครือญาติในระดับพื้นฐาน ประชาชนโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้น ทั้งในรูปของการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการไปเลือกตั้งหรือช่วยรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งและอื่น ๆ

(4) การขยายขีดความสามารถของระบบการเมือง ระบบของประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองยังสามารถตอบสนองต่อความต้องการต่าง ๆ ของประชาชน ตลอดจนสามารถควบคุมสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ไว้ได้ เมื่อพิจารณาตามหลักการของทฤษฎีระบบ นั่นคือ กลไกต่าง ๆ ทางการเมือง ตลอดจนโครงสร้างและพฤติกรรมของรัฐจะสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีลักษณะประสานสัมพันธ์กันสนองตอบต่อเป้าหมายของรัฐได้ดีขึ้นนั่นเอง ขีดความสามารถของระบบการเมืองดังกล่าวในทัศนะของเกเบรียล อัลมอนด์ (Gabriel Almond) และเวอร์บา ซิดนีย์ (Verba Sidney) ต้องประกอบไปด้วยหลักที่ว่า มีการใช้ทรัพยากรมนุษย์และวัตถุดิบจากสภาพแวดล้อม สามารถควบคุมการกระทำของบุคคลและกลุ่มได้ มีการตัดสินใจและดำเนินนโยบายที่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนตามที่ได้มีการกำหนดคุณค่าไว้ร่วมกัน คุณค่าดังกล่าวต้องกำหนดผ่านโครงสร้างและขั้นตอนของสถาบัน และมีการเสริม

สร้างภาพพจน์และความหมายด้วยการให้รางวัลและยกย่องให้คุณค่า

ข. กระบวนการของการพัฒนาทางการเมือง แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการของการพัฒนาทางการเมืองสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ นั่นคือระหว่างกลุ่มแรกที่เน้นว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นผลลัพธ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคม กับอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเน้นว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นบ่อเกิดของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคม

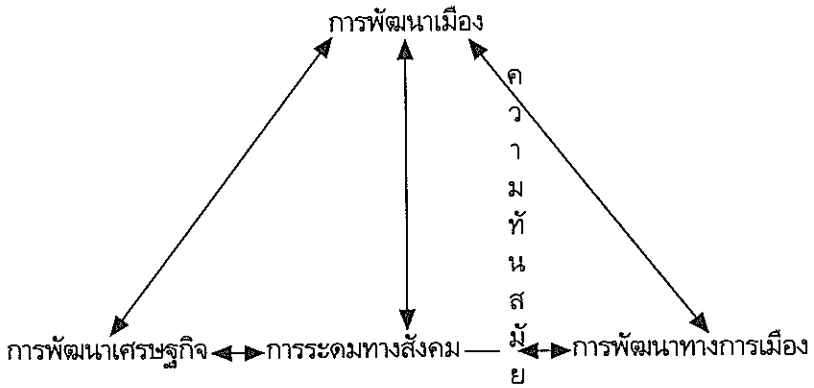
(1) กลุ่มที่เน้นว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นผลลัพธ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แนวคิดนี้เชื่อว่าการพัฒนาทางการเมืองเกิดขึ้นด้วยเหตุผลประการสำคัญ เพื่อสนองตอบต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นเบื้องต้น ด้วยเหตุผลที่ว่าพัฒนาให้ทันสมัยไม่ว่าจะเป็นด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาเมือง หรือการรวมพลังสังคมอะไรก็ตาม ต่างล้วนต้องอาศัยระบบการเมือง ที่ทรงประสิทธิภาพและลบล้างข้อเป็นรากฐานทั้งสิ้น ขณะเดียวกันในทางกลับกัน ระบบการเมืองที่พัฒนาเพิ่มมากขึ้นแล้ว ก็จำเป็นต้องอยู่เองที่จะต้องจัดหาปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ให้ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือวิถีชีวิตชาวเมืองอันทันสมัยก็ตาม การที่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่สามารถจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับวิถีชีวิตสมัยใหม่ของประชาชนได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือวัตถุก็ตาม ย่อมจะเป็นปัจจัยสำคัญช่วยเกื้อกูลให้พวกเขาพัฒนาความเชื่อเป็นค่านิยมมากขึ้น เนื่องจากเห็นประโยชน์และคุณค่าของระบบ กระทั่งก่อให้เกิดความรู้สึกยอมรับอำนาจหน้าที่ของรัฐบาล รวมทั้งสนใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับคุณภาพเพิ่มขึ้น

สำหรับการวิเคราะห์กระบวนการของกลุ่มแรกนี้เท่ากับถือว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นตัวแปรตาม โดยมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นตัวแปรหลัก รากฐานการวิเคราะห์ตามแนวนี้เกิดจากระบบการเมืองซึ่งดำรงอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 18-19 ขณะที่ในกลุ่มที่สองจะอยู่ในช่วงประมาณครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 โดยยึดหลักว่าระบบการเมืองเป็นตัวแปรหลักซึ่งนำการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมในฐานะเป็นตัวแปรตามอีกต่อหนึ่ง

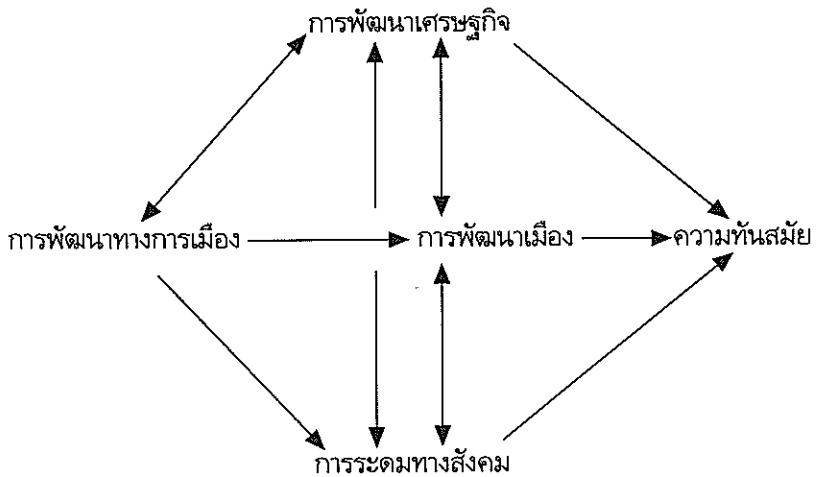
(2) กลุ่มที่เน้นว่าการพัฒนาทางการเมืองเป็นบ่อเกิดของการพัฒนา

ระบบเศรษฐกิจและสังคม แนวคิดของกลุ่มนี้เชื่อว่าการพัฒนาระบบการเมืองเป็นเงื่อนไขสำคัญเบื้องต้นในอันที่จะนำไปสู่การขึ้นทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมต่อไป นั่นคือถือว่าในฐานะที่ผู้นำทางการเมืองเป็นผู้ตัดสินใจกำหนดทิศทางของสังคม ดังนั้นจึงย่อมสามารถจะขึ้นทางการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มหรือบุคคล ตลอดจนระบบเศรษฐกิจการเมืองและสังคมได้ ทั้งนี้โดยมีระบบการเมืองเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงของทุกส่วนที่เหลือทั้งหมด ขั้นตอนสำคัญของกระบวนการพัฒนาจะเริ่มต้นจากการเข้าสู่อำนาจของผู้นำทางการเมืองเป็นเบื้องต้น จากนั้นผู้นำก็เข้าไปกำกับระบบการเมืองในการตัดสินใจและดำเนินนโยบาย ในอันที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองขึ้นมา โดยที่ผู้นำจำเป็นต้องผลักดันให้เกิดโครงสร้างและพฤติกรรมทางการเมืองตามแบบแผนที่ดีและมีประสิทธิภาพให้ได้

มาตรการสำคัญที่รัฐบาลจะต้องทำพร้อมกันไปก็คือ นอกจากต้องพยายามจัดแหล่งอำนาจตามประเพณีดั้งเดิมของระบบราชการแล้ว ยังจะต้องปรับโครงสร้างหน้าที่ของระบบราชการเสียใหม่ ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างให้มีพรรคการเมือง เร้าระดมคนบางกลุ่มให้เข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง ตลอดจนเข้าไปจัดการควบคุมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและบุคคลอย่างแข็งขันพร้อมกันไปด้วย นอกจากนี้ รัฐบาลยังสามารถจะเข้าไปบริหารนโยบายสาธารณะ เพื่อพัฒนาชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ให้ทันสมัยขึ้นมาด้วย อาทิ ด้านเศรษฐกิจการเมือง ระบบการศึกษา วัฒนธรรม เอกลักษณ์ของชาติ สื่อมวลชน ตลอดจนระบบความเชื่อทางศาสนา ตัวอย่างของการใช้ระบบการเมืองและนโยบายสาธารณะเป็นเครื่องขึ้นทางการเปลี่ยนแปลงอย่างทั่วด้านก็ได้แก่ กรณีการปฏิวัติวัฒนธรรมภายใต้การขึ้นของประธานเหมาเจ๋อตุงของสาธารณรัฐประชาชนจีน หรือการปฏิวัติขนิดพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินของพลพรรคผู้นำเขมรแดง เป็นต้น

(1) กลุ่มที่เน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นผู้นำ

(2) กลุ่มที่เน้นการพัฒนาระบบการเมืองเป็นผู้นำ

แผนภูมิเปรียบเทียบแสดงตัวแบบของการพัฒนา

ค. การสร้างสถาบันทางการเมืองกับความเสื่อมทางการเมือง จากแนว
คิดต่อกระบวนการพัฒนาทางการเมืองที่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ว่าการพัฒนา
ทางการเมืองเป็นตัวแปรนำหรือตัวแปรตามของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น
แซมมวล พี. ฮันติงตัน (Samuel P. Huntington) นักวิชาการรัฐศาสตร์
อเมริกันผู้มีชื่อเสียงเสนอทัศนะต่อประเด็นดังกล่าวไว้ในหนังสือชื่อแบบแผน
ทางการเมืองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง (Political Order in Changing
Society) ในปี 2511 ว่า โดยตัวสถาบันทางการเมืองเองน่าจะมีความสำคัญ
มากกว่าปัจจัยภายนอกอื่นเสียด้วยซ้ำ เนื่องจากขีดความสามารถของกลไกหรือ
องค์กรในสถาบันทางการเมืองดังกล่าวในอันที่จะสนองตอบต่อความเรียกร้อง
ต้องการของประชาชน ย่อมจะนำมาซึ่งการยอมรับให้คุณค่าและก่อให้เกิด
เสถียรภาพทางการเมืองตามมาโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ในทัศนะของฮันติงตันเห็นว่า
ขีดความสามารถของระบบการเมืองดังกล่าวจำต้องประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญ
ดังนี้คือ สามารถใช้กฎเกณฑ์ควบคุมประชาชนสนองตอบต่อความปรารถนาของ
ประชาชนอย่างยืดหยุ่น จัดหาและจัดสรรทรัพยากรให้กับประชาชนอย่างมี
ประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็น
อย่างดี

อย่างไรก็ตาม ฮันติงตันก็ตระหนักดีว่า แม้สถาบันทางการเมืองจะ
สามารถมีบทบาทในการพัฒนาทางการเมืองได้ ทว่าก็พร้อมที่จะเผชิญกับความ
เสื่อมทางการเมืองได้อยู่ตลอดเวลาเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการทำให้เป็น
สมัยใหม่อาจก่อให้เกิดความไม่มีเสถียรภาพขึ้นมาได้โดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น
ปัจจัยด้านการระดมทางสังคม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาเมือง
การศึกษาและอื่น ๆ นั่นคือ การระดมทางสังคมอาจนำไปสู่การบ่อนเซาะค่านิยม
และความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งถ้าจนระเบียบแบบแผนทางสังคมอยู่ การเจริญ
เติบโตทางเศรษฐกิจอาจก่อให้เกิดปัจจัยใหม่ ๆ ที่ทำให้เกิดการแข่งขันกันอย่าง
จริงจังมากขึ้น การพัฒนาเมืองอาจส่งผลให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มชนต่าง ๆ
ที่หลากหลายแตกต่างกัน กลายเป็นกลุ่มขนาดใหญ่เกาะตัวกันเป็นมวลชนอย่าง
หนาแน่นเพิ่มขึ้น และการขยายตัวด้านการศึกษาและสื่อสารก็อาจส่งผลให้เกิด
การตระหนักขึ้นในหมู่มวลชน ในทำนองที่ว่าพวกตนไม่ได้รับการสนองตอบด้าน

ทรัพยากรต่าง ๆ หรือไม่ได้รับการยอมรับให้มีความสำคัญอย่างเพียงพอก็เป็นได้

ปัจจัยเงื่อนไขดังกล่าวอาจนำไปสู่ความเสื่อมหรือความไร้ประสิทธิภาพทางการเมืองได้ หากว่าระบบการเมืองหรือสถาบันทางการเมืองไม่สามารถตอบสนองความเรียกร้องต้องการของประชาชนได้ ปกติแล้ว เมื่อเกิดปัจจัยดังกล่าวขึ้น มวลชนหรือกลุ่มชนชาติก็จะพากันเรียกร้องกดดันให้รัฐบาลตอบสนองด้วยการจัดหาสิ่งต่าง ๆ ให้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดหางาน สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลและที่อยู่อาศัย การให้การศึกษาแก่ประชาชน รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเปิดกว้างมากขึ้น ฯลฯ แต่เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายมักมีขีดความสามารถในอันที่จะตอบสนองได้อย่างจำกัด ประกอบกับขาดอำนาจและความชอบธรรมที่จะโน้มนำให้กลุ่มชนทั้งหลายยอมรับขีดจำกัดของรัฐ ดังนั้น จึงย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่ประชาชนย่อมเกิดความไม่พอใจรัฐบาล กระทั่งนำไปสู่การขาดเสถียรภาพและเกิดความเสื่อมทางการเมืองขึ้นในท้ายที่สุด

อันตงตันได้วิเคราะห์ถึงยุทธศาสตร์ที่ผู้นำรัฐบาลมักนิยมใช้ในการ “ซื้อเวลา” เพื่อโน้มน้าวประชาชนมาเป็นพวกไว้ว่า โดยทั่วไปมักนิยมเลือกใช้การปลุกระดมทางการเมือง หรือไม่ก็ใช้การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้น มากกว่าจะใช้หนทางเพิ่มสินค้าและบริการตอบสนองตามที่ประชาชนต้องการ และจากการใช้มาตรการดังกล่าวก็อาจจะทำให้ประชาชนพึงพอใจได้เพียงในระยะสั้นเท่านั้น ทว่ากลับจะยิ่งสร้างความรู้สึกคับข้องใจเพิ่มขึ้น เนื่องจากยังไม่ได้รับการตอบสนองสิ่งที่ต้องการ อันอาจนำไปสู่การสำแดงปฏิกิริยาตอบโต้ด้วยการแสดงพลังทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นในรูปสันติวิธีจากการประท้วงเดินขบวน หรือถึงขั้นใช้กำลังรุนแรงด้วยการก่อจลาจล กบฏ รัฐประหาร หรือปฏิวัติก็เป็นได้

ในอันที่จะแก้ไขปัญหามาจากการที่ประชาชนให้การสนับสนุนรัฐบาลลดลง รวมทั้งการเพิ่มความเรียกร้องต้องการจากรัฐบาลเพิ่มขึ้น จึงจำเป็นต้องอยู่เองที่รัฐบาลจะต้องพยายามหามาตรการหรือกลไกบางอย่างมาเสริม ในบางกรณีหากผู้นำมีคุณสมบัติโดดเด่นเป็นที่ยอมรับของประชาชน ก็อาจช่วยทุเลาปัญหาให้ผ่อนหนักเป็นเบาไปได้บ้าง ทว่าก็ต้องยอมรับว่าเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาในแบบที่

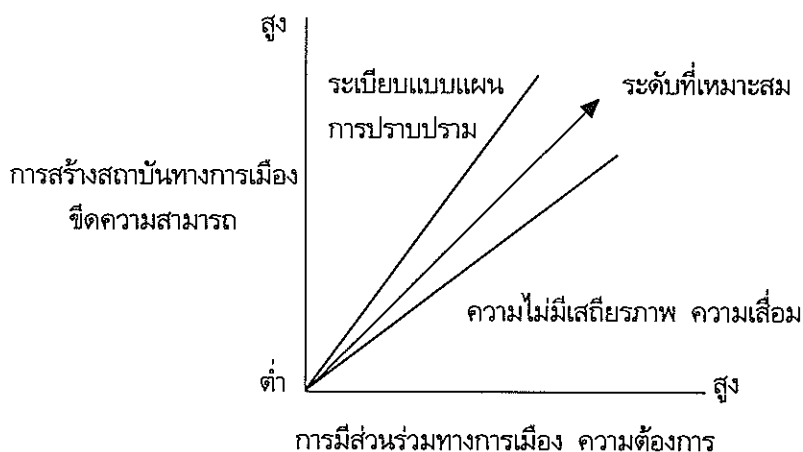
ให้คุณลักษณะส่วนตัว ซึ่งก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะส่งผลกระทบต่อโครงสร้าง และกระบวนการที่ได้พัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันทางการเมืองแล้วระดับหนึ่ง ขณะที่อีกในบางกรณีก็อาจจะมิมีสถาบันทหารใช้กำลังเข้ายึดอำนาจ ทั้งนี้ภายใต้คำอธิบายหรือข้ออ้างว่าเพื่อการฟื้นฟูให้เกิดความมั่นคงในสังคม หรือหากไม่มีบุคคลหรือสถาบันหนึ่งใดเข้ามาแทรกแซง ก็อาจนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงเพิ่มขึ้นจนถึงขั้นฉาละได้ หรือมิเช่นนั้นก็อาจเกิดขบวนการปฏิวัติล้มล้างระบบการเมืองเดิมทั้งหมดได้ด้วยกำลัง ซึ่งก็มักเกิดจากขบวนการคอมมิวนิสต์เป็นหลัก

ต่อปัญหาที่ว่าหากจะสถาปนาให้เกิดสถาบันทางการเมืองที่เป็นปึกแผ่นขึ้นมาในสังคมจะต้องทำอย่างไร ในทัศนะของฮันติงตันแล้วอาจทำได้ใน 2 กรณีวิธีแรกก็โดยการที่ระบบการเมืองจะต้องเพิ่มพูนให้สถาบันทางการเมืองทรงคุณค่าและมีเสถียรภาพมากขึ้น เช่น ในกรณีประเทศที่ได้รับเอกราชจากประเทศเมืองแม่ อาณานิคมค่อย ๆ สร้างระบบการเมืองสมัยใหม่ขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จำเป็นต้องสร้างพรรคการเมืองอันเป็นสถาบันพื้นฐานในการพัฒนาการเมือง ทว่าก็มีประเทศไม่มากนักที่ประสบความสำเร็จตามยุทธศาสตร์ดังกล่าว ส่วนอีกวิธีหนึ่งกลับเป็นในทางตรงกันข้าม นั่นคือ กลับใช้มาตรการจำกัดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการระดมทางสังคมแทน อันจะเป็นผลให้กิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ถูกควบคุมปิดกั้น โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวของพรรคการเมือง การเสนอข่าวสารของสื่อมวลชน ตลอดจนการแข่งขันทางการเมืองในหมู่ชนชั้นนำ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทั่วไปด้วย ยิ่งกว่านั้นรัฐยังอาจอาศัยระบบการศึกษาและสื่อมวลชนในการหล่อหลอมความเชื่อและปฏิบัติการทางการเมืองของประชาชนได้ด้วย

นอกจากนั้น ยังอาจใช้มาตรการระดมให้มวลชนเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในเชิงสนับสนุนระบบการเมืองได้อีกด้วย ตัวอย่างกรณีการปฏิวัติวัฒนธรรมภายใต้การนำของประธานเหมาเจ๋อตุงของสาธารณรัฐประชาชนจีนในช่วงปีพ.ศ. 2505-2511 ซึ่งได้มีการปลุกระดมมวลชนให้มีวิญญูณปฏิบัติและจิตสำนึกทางอุดมการณ์เสียสละเพื่อมวลชน ด้วยการทุ่มเททำงานหนักร่วมกันเพื่อพัฒนาประเทศให้บังเกิดความเสมอภาคเป็นธรรมกันโดยถ้วนหน้า อาทิ

การใช้แรงงานเพื่อการเพาะปลูก ผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ขุดคลอง ทำถนน ตึกรามบ้านช่องต่าง ๆ ฯลฯ แต่เนื่องจากดำเนินการมากเกินไปดี และขาดการ จำแนกในลักษณะยึดคัมภีร์แบบไร้เดียงสา เป็นผลให้เสียโอกาสที่จะใช้ ความรู้ความสามารถของคนบางกลุ่มไปในทางสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพราะทุกกลุ่มถูกบังคับ ให้ไปใช้แรงงานโดยเสมอภาคกัน ที่สำคัญคือก่อให้เกิดภัยอันเป็นผลเสียหาย ต่อประเทศชาติโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เศรษฐกิจและผลผลิตตกต่ำลง เป็นอันมาก

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างสถาบันทางการเมืองกับความเสื่อมทางการเมืองของฮังตงตันได้ข้อสรุปว่า การพัฒนาทางการเมืองจะบรรลุผลได้ก็ต่อเมื่อผู้นำทางการเมืองสามารถสร้างดุลยภาพบางอย่างให้เกิดขึ้น นั่นคือ ดุลยภาพระหว่างการสร้างสถาบันทางการเมืองและขีดความสามารถของระบบการเมือง กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความต้องการทางการเมืองของประชาชน โดยที่หากรัฐบาลเน้นเสริมสร้างด้านสถาบันมากเกินไปไปสู่การเกิดความมีระเบียบทางการเมืองตามมา แต่หากรัฐบาลเน้นเสริมสร้าง ด้านการมีส่วนร่วมก็จะนำไปสู่การเกิดความเสื่อมทางการเมืองตามมา ที่ขณะดังกล่าวของฮังตงตันแสดงถึงการเน้นให้ความสำคัญกับสถาบันทางการเมืองที่มีต่อการพัฒนาการเมืองเป็นหลัก และเห็นความเรียกร้องต้องการและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางการเมืองไปโดยปริยาย นอกจากนั้น ยังสะท้อนให้เห็นเด่นชัดในมุมมองของฮังตงตันที่กล่าวถึงแนวคิด ทำนองเดียวกันนี้ว่า “ปัญหาประการสำคัญไม่ได้อยู่ที่ขาดเสรีภาพ แต่อยู่ที่การ สร้างสรรค์สังคมที่มีระเบียบแบบแผนตามกฎหมายเสียมากกว่า” กระทั่งถึงกับ กล่าวในเชิงเปรียบเทียบว่า “สังคมสามารถมีระเบียบแบบแผนได้โดยปราศจาก เสรีภาพ แต่ไม่สามารถจะมีเสรีภาพได้โดยปราศจากระบอบแบบแผน”

แผนภูมิแสดงการสร้างสถาบันทางการเมืองและความเสื่อมทางการเมือง
ในทัศนะของฮันดิงตัน

ง. การพัฒนาทางการเมืองกับความเป็นประชาธิปไตย โดยทั่วไปแล้ว นักรัฐศาสตร์จากโลกตะวันตกส่วนมากมักจะมองว่า การพัฒนาทางการเมืองกับความเป็นประชาธิปไตยเป็นของคู่กัน ทว่าหากวิเคราะห์กันในเรื่องหลักการแล้ว ความหมายของการพัฒนาทางการเมืองไม่น่าจะต้องเป็นแบบเดียวกับประชาธิปไตยแบบเสรีเสมอไป เนื่องจากยังมีประเทศที่ใช้ระบบอื่นซึ่งถือได้ว่าการพัฒนาทางการเมืองเช่นกัน อาทิ ระบบคอมมิวนิสต์ ไม่ว่าจะเป็นในสาธารณรัฐประชาชนจีน เกาหลีเหนือ เวียดนาม ลาว และคิวบา เป็นต้น แม้ว่าการพัฒนาทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ในสหภาพโซเวียตและยุโรปตะวันออกจะล่มสลายไปก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี คงต้องยอมรับว่ายิ่งนานวัน ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีก็ยิ่งได้รับการยอมรับมากขึ้นทุกที ไม่เฉพาะแต่ในอดีตประเทศคอมมิวนิสต์ที่ล่มสลายไปจะปรับเปลี่ยนมาใช้ระบบประชาธิปไตยเท่านั้น ประเทศอื่น ๆ ในลาตินอเมริกา เอเชียและแอฟริกาต่างก็พากันเปลี่ยนแปลงเช่นกัน อาทิ นิการากัว อาร์เจนตินา เกาหลีใต้ และไนจีเรีย เป็นต้น

สำหรับหลักเกณฑ์ทั่วไปซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญสะท้อนถึงระยะเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยมีดังนี้คือ ระบบการเมืองนั้น ๆ จะต้องยินยอมให้มีพรรคการเมืองฝ่ายค้าน กระบวนการเลือกตั้งต้องเปิดโอกาสให้สามารถเลือกผู้สมัครได้อย่างอิสระ และผู้นำทางการเมืองก็ต้องน้อมรับผลการเลือกตั้งที่ออกมาอย่างโปร่งใส รวมทั้งต้องมีเกณฑ์กำหนดระยะเวลาการดำรงอยู่ในตำแหน่งทางการเมืองไว้อย่างแน่ชัดด้วย เกณฑ์พื้นฐานดังกล่าวนับวันแต่ละได้รับการยอมรับกว้างขวางมากขึ้นทุกขณะในปัจจุบัน กระทั่งกำลังจะกลายเป็นมาตรฐานสากลมากขึ้นทุกที

ต่อกรณีดังกล่าวทำให้ได้เฝ้าพิจารณาขึ้นมาว่า เหตุใดระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีจึงได้ขยายตัวมากขึ้นตลอดเวลา คำอธิบายในเรื่องนี้คงจะมีได้ในหลายลักษณะ เช่น ในมิติทางการเมือง บ้างก็ว่าเมื่อมีประเทศหนึ่งใดเปลี่ยนการปกครองไปเป็นประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็นแบบอย่างให้ประชาชนในประเทศที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ทว่าได้เห็นคุณค่าของมันพยายามเรียกร้องให้ผู้นำปฏิรูปการเมืองจนสำเร็จ ขณะที่ในบางกรณีก็เกิดจากการล่มสลายของการปกครองแบบเผด็จการหรือแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ อันเป็นผลให้เกิดมีช่องทางที่ประชาชนสามารถอาศัยสถานการณ์นั้นเรียกร้องประชาธิปไตยได้ โดยที่รัฐบาลเดิมไม่มีอำนาจจะกดขี่ปราบปรามได้เช่นเดิม กรณีดังกล่าวที่มีลักษณะร่วมสมัยก็ได้แก่ในค่ายคอมมิวนิสต์และประเทศกำลังพัฒนาที่กล่าวถึงไปแล้ว

หากจะหันมามองในเชิงเศรษฐกิจบ้าง นักวิชาการจำนวนมากที่เดียวต่างเห็นสอดคล้องกันว่า ระบบประชาธิปไตยจะเจริญงอกงามดีในดินแดนที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ขณะที่กลับเหี่ยวเฉาไปในดินแดนที่มีความยากจนข้นแค้น เหตุผลก็คงเป็นด้วยความเป็นจริงที่ว่า แม้ประชาชนเคลื่อนไหวเรียกร้องกันเพิ่มขึ้นหลังจากประเทศมีประชาธิปไตย แต่ประเทศที่สามารถสนองตอบข้อเรียกร้องและความต้องการเชิงเศรษฐกิจของประชาชนได้ ผลลัพธ์ก็ย่อมก่อให้เกิดความพึงพอใจ และไม่นำไปสู่ความเสื่อมหรือไร้เสถียรภาพทางการเมืองในท้ายที่สุด ขณะเดียวกัน ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อระบบประชาธิปไตยได้เช่นกัน เช่นในช่วงทศวรรษที่ 1980 ทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตในฐานะมหาอำนาจสำคัญของโลก ต่างก็มีบทบาทสำคัญต่อการกดดัน การ

ปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยและเป็นเผด็จการของประเทศในเขตอิทธิพล เช่น กรณีสหรัฐอเมริกาต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหารพม่าด้วยการตัดความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการทหาร หรือสหภาพโซเวียตภายใต้การนำของกอร์บาเชฟก็ตัดการสนับสนุนรัฐบาลเผด็จอำนาจที่ไม่เป็นที่ยอมรับในยุโรปตะวันออก เป็นต้น

ในท้ายที่สุดแล้ว ต่างก็ยอมรับกันว่า แม้ในระยะหลังนี้จะมีประเทศหันมาปกครองแบบประชาธิปไตยเสรีกันมากขึ้น แต่ก็เห็นสอดคล้องกันว่า หากปราศจากการสร้างให้เกิดความเป็นสถาบันทางการเมืองที่มั่นคงควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนจนสำเร็จผลแล้ว ระบบประชาธิปไตยที่มั่นคงสถาพรคงยากจะเกิดขึ้นได้ กระทั่งอาจนำไปสู่การล่มสลายกลับไปสู่ระบอบเผด็จอำนาจอยู่ร่ำไป ดังเช่นที่เกิดในช่วงปี พ.ศ. 2543 ในเอกวาดอร์ในทวีปอเมริกาใต้ และในปากีสถานในเอเชียใต้ เป็นต้น

จ. วัฒนธรรมทางการเมืองกับความมั่นคงของประชาธิปไตย โดยทั่วไปต่างยอมรับกันว่า มีปัจจัยหลายประการเป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย อาทิ ปัจจัยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมด้านการศึกษา หรือบทบาทอันอิสระของสื่อมวลชน ปัจจัยทางการเมืองที่มีพรรคการเมือง มีการเลือกตั้ง มีองค์กรตัวแทนของประชาชน ฯลฯ ทว่าเมื่อนักรัฐศาสตร์บางกลุ่มเห็นต่างออกไป กาเบรียล อัลมอนด์ (Gabriel Almond) และซิดนีย์ เวอร์บา (Sidney Verva) เสนอทัศนะไว้ในหนังสือชื่อ *วัฒนธรรมของพลเมือง* (*The Civic Culture*) ในปี พ.ศ. 2506 ว่า ปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวโดยเฉพาะปัจจัยทางการเมืองจะเอื้อต่อรูปแบบทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ก็ต่อเมื่อมีวัฒนธรรมทางการเมืองสอดคล้องกันไปด้วยเท่านั้น โดยจะต้องผนวกรวมเข้ากับการมีวัฒนธรรมของพลเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองในที่นี้จะหมายถึงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (Participant Political Culture) ในการมีความสำนึกทางเมืองสูง และมีความกระตือรือร้นสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขัน ทั้งนี้จะต้องผนวกรวมเข้ากับการมีวัฒนธรรมของพลเมืองในการยึดหลักของการใช้เหตุผลพิจารณาตัดสินปัญหาทางการเมืองอย่างรอบด้านปราศจากอคติด้วย ดังนั้น คุณสมบัติสำคัญของพลเมืองที่จะเกื้อกูลต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของ

ระบอบประชาธิปไตยจึงได้แก่ ความโน้มเอียงของประชาชนที่มีความตื่นตัวทางการเมือง ควบคู่ไปกับความสามารถที่จะเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองที่ดี และความสามารถในการเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมในการปกครองที่ดีนั่นเอง

4. สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงการพัฒนาทางการเมืองมาโดยลำดับทำให้สามารถได้ข้อสรุปว่า แนวโน้มซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางจะเน้นไปที่การจำกัดควบคุมบทบาทของรัฐให้ดำรงอยู่อย่างเหมาะสม ตัวอย่างการล่มสลายของระบบการเมืองแบบเผด็จการทหารและคอมมิวนิสต์นับเป็นข้อพิสูจน์ที่ดีว่า การเมืองที่รัฐเข้าไปมีบทบาทครอบงำล้วนเป็นบ่อเกิดและที่มาของความล้มเหลว ด้วยเหตุนี้เองทำให้ระบอบประชาธิปไตยได้รับการยอมรับเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากเป็นรูปแบบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมแบบเปิดกว้าง กระนั้นก็ดี ระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทน (Representative Democracy) ก็มีจุดอ่อนในแง่ที่ยังไม่สามารถสนองตอบต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้ดีพอ

เหตุปัจจัยที่นักรัฐศาสตร์หลายฝ่ายวิเคราะห์ถึงสาเหตุไว้สอดคล้องกันประการหนึ่งก็คือความเห็นที่ว่า พลเมืองต่างมีบทบาทและส่วนร่วมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยทางอ้อม (Indirect Democracy) โดยผ่านผู้แทนเท่านั้น น่าจะเป็นเงื่อนไขที่ไม่เพียงพอในโลกปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นที่มาของแนวคิดเสนอให้ประชาชนเข้าไปมีบทบาทผ่านประชาธิปไตยกึ่งทางตรง (Semi-Direct Democracy) ในรูปความเคลื่อนไหวภาคพลเมืองผ่านขบวนการประชาสังคม เพื่อจะสามารถกำกับบทบาทของผู้แทนหรือภาครัฐอีกชั้นหนึ่ง ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ไทยที่เกี่ยวข้อง โดยมีจุดเน้นต่างกันเป็น 2 กรณี คือ แนวคิด "การเมืองของพลเมือง" ของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ซึ่งเน้นประชาธิปไตยชนิดที่ประชาชนปกครองตนเอง (Self-Government Democracy) กับแนวคิด "ประชาธิปไตย" (Civil State) ของชัยอนันต์ สมุทวณิช ซึ่งเน้นประชาธิปไตยชนิดที่พลเมืองและชุมชนเข้าร่วมเป็นภาคีกับอำนาจรัฐในการพัฒนา

ประเทศ

รากฐานแนวคิด “การเมืองของพลเมือง” เห็นว่า การเน้นพัฒนาสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตยหรือกลุ่ม “รัฐธรรมนูญนิยม” มักไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจและการปฏิรูประบบราชการเท่าที่ควร ทว่ากลับเน้นกลไกตีกาสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ทั้งด้านนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการมากกว่า ดังนั้นจึงเน้นให้ภาคประชาชนหรือประชาสังคม (Civil Society) เข้าไปมีบทบาทเพิ่มขึ้น ทั้งนี้โดยไม่เน้นการทำงานผ่านรัฐ เพื่อที่จะสามารถจำกัดขอบเขตของอำนาจรัฐ และลดภาระหน้าที่ของรัฐด้วยการทำให้รัฐเล็กลง กระทั่งในท้ายที่สุด รัฐจะได้ไปทำหน้าที่สำคัญ ๆ ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป ขณะที่แนวคิด “ประชารัฐ” จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐในลักษณะประชาสังคม ซึ่งเปิดโอกาสให้พลเมืองและชุมชนร่วมเป็นภาคีกับอำนาจรัฐมากกว่า ด้วยการเข้าร่วมรับรู้และร่วมตัดสินใจระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนแบบสามประสาน

โดยสรุปแล้ว การพัฒนาทางการเมืองของโลกปัจจุบันแห่งยุคโลกาภิวัตน์มีลู่ทางไปในแบบประชาธิปไตยเสรีที่เปิดโอกาสให้พลังกลุ่มองค์กรหรือชุมชนของพลเมืองเข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ แนวโน้มการเมืองยุคใหม่ของการปฏิรูปดังกล่าวเน้นว่ามีพลังเคลื่อนไหวเติบโตไม่น้อย กระทั่งทำให้เราเชื่อได้ว่าจะเป็นผลดีต่อสังคมโดยรวมให้เกิดธรรมรัฐหรือธรรมาภิบาล (Good Governance) ในอันที่จะนำมาซึ่งความโปร่งใสไร้การทุจริตประพฤติดมิชอบ ขณะที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นตามลำดับได้ในท้ายที่สุด

บรรณานุกรม

- กฤษฎา บุญชัย. 2541. แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาชุมชนและประชาสังคม. *ร่วมพวงษ์*. 17 [ม.ย.-ก.ย.]: 13-14.
- เสาวนะ ไตรมาศ. 2543. *กบฏทักษิณของสงครามความเปลี่ยนแปลง: ทางเลือกและทางรอดของสังคมการเมืองไทยในสหัสวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา.
2543. *วิสัยทัศน์ไทยในสังคมโลก*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540. *รัฐศาสตร์การบริหารรัฐกิจทฤษฎี: หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.
2542. *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.
- นฤมิตร สอดคุช. 2543. *สังคมไทยในโลกหนึ่งสื่อ: จากยุคปฏิวัติ 2475 ถึงยุคโลกาภิวัตน์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พทุทธิสาณ ชุมพล, ม.ร.ว. 2530. *ระบบการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบัติ ช่างชัยวงศ์. 2540. *การเมือง: แนวคิดและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โครงการเอกสารและตำราสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2543. *การเมืองของพลเมือง: สู่สหัสวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- Donziager, James N. 1996. *Understanding the political world: A comparative introduction to political science*. U.S.A.: Longman Publishers.
- Hadenius, Axel. 1992. *Democracy and civil society in the third world: Politics and new political movements*. Cambridge: Polity Press.
- Haynes, Jeff. 1997. *Democracy and civil society in the third world: Politics and new political movements*. Cambridge: Polity Press.
- Huntington, Samuel P. 1991. *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma.
- Leftwich, Adrian, ed. 1996. *Democracy and development: Theory and practice*. Cambridge: Polity Press.
- March, J.G., and J.P.Olsen. 1994. *Democratic governance*. New York: Free Press.
- Myron, Weiner. and Samuel P. Huntington. 1987. *Understanding political development*. Boston: Little Brown.
- North, D.C. 1990. *Institution, institutional change, and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, B.C. 1996. *Politics and development: A critical introduction*. London: SAGE Publications.